

УДК 342.52

С. Р. Станік

аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЇХНЬОГО КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Наявність відповідальності певного суб'єкта у зв'язку з його відносинами з іншими суб'єктами призводить до розвитку цього суб'єкта в цих певних відносинах. Відсутність відповідальності, як і тривалий період зворотного зв'язку (коли між негативним діянням суб'єкта та, відповідно, негативними наслідками для цього суб'єкта спливає значний проміжок часу), призводить як до деградації суб'єкта, на якому лежить обов'язок у відповідних відносинах, так і до деградації цих відносин.

Незважаючи на це, в українській юридичній літературі поки що недостатньо уваги звертається на питання юридичної відповідальності членів Парламенту – народних депутатів України. Для того, щоб рухатися в напрямі розвитку цієї теми, необхідно оцінити наявні розробки українських авторів.

У статті аналізується творчий доробок авторів монографічних досліджень конституційно-правового статусу народних депутатів щодо юридичної відповідальності цих суб'єктів. Наразі існує три дослідження, до яких належать такі роботи:

1) Григоруk Н.Г. «Конституційно-правовий статус народного депутата України» (м. Київ, 2003 р.);

2) Радченко О.І. «Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання» (м. Київ, 2005 р.);

3) Чепель О.Д. «Проблеми статусу та професіоналізації діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно-правове дослідження)» (м. Харків, 2009 р.)

Метою статті є проаналізувати основні дослідження українських вчених – фахівців із конституційного права з питання юридичної відповідальності народних депутатів України як елементу їх конституційно-правового статусу.

Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України є важливою для розуміння їхнього конституційно-правового статусу. Однак це питання поки що залишається малодослідженим у юридичній науці.

Доволі часто до проблем юридичної відповідальності членів парламенту звертаються ті автори, які досліджують конституційно-правовий статус народних депутатів України.

Варто зауважити, що в конституційному праві існують різні підходи до визначення елементів конституційно-правового статусу особи, поса-

дової особи, так само як і в теорії права – до визначення елементів правового статусу в цілому. Найбільш переконливою є думка, відповідно до якої ця конструкція складається з прав, свобод, обов'язків та юридичної відповідальності. Таку позицію, наприклад, обстоює Н.М. Крестовська [1, с. 33]. Варто підкреслити, що автори всіх зазначених вище монографічних праць про конституційно-правовий статус народних депутатів України вважають юридичну відповідальність елементом цього статусу.

Найбільше уваги юридичній відповідальності як елементу конституційно-правового статусу народного депутата України приділено в дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Н.Г. Григоруk на тему «Конституційно-правовий статус народного депутата України», яка була успішно захищена в м. Київ у 2003 р.

Автор зазначає, що «здійснений науковий аналіз структури конституційно-правового статусу народного депутата України дозволяє виділити певні його елементи, зокрема:

- політико-правова природа депутатського мандату;
- підстави виникнення і припинення дії депутатського мандату;
- права і обов'язки народного депутата України;
- форми роботи народного депутата;
- гарантії здійснення депутатських повноважень;
- відповідальність народного депутата України» [2, с. 8].

Такий підхід до визначення елементного складу конституційно-правового статусу посадових осіб не є типовим, але важливо те, що Н.Г. Григоруk відносить конституційно-правову відповідальність до елементів конституційно-правового статусу народного депутата України.

Матеріал із досліджуваного питання структуровано у два розділи, і в кожному з них чільне місце відводиться юридичній відповідальності народних депутатів України.

Перший розділ має назву «Загальна характеристика конституційно-правового статусу народного депутата», і конституційно-правова відповідальність народних депутатів України привернула увагу автора як під час аналізу поняття та конституційно-правових основ статусу

народного депутата України, так і під час оцінки конституційної моделі депутатського мандату.

Найбільшу цікавість у Розділі 1 із точки зору нашої теми представляє те, як Н.Г. Григорук розмірковує, оцінюючи існуючий в Україні диспозитивний мандат членів парламенту: «Народ делегує владні повноваження щодо реалізації своєї влади своїм представникам. Джерелом суверенітету та носієм влади залишається народ, а представникам належить реалізовувати цей суверенітет, надаються повноваження для його здійснення. На перший погляд, така конструкція абсолютно несумісна із заборонаю інструкцій (наказів) виборців та звільненням від певних видів відповідальності перед виборцями. Насправді, в момент обрання народом своїх представників та надання їм повноважень для реалізації певних функцій державної влади мандат парламентарія набуває представницького характеру. Саме таким чином здійснюється не звичайна участь в акті обрання, а досягнення через посередництво обраного впливу на хід державних справ. Зв'язок між народом і виборним органом, зумовлений уповноваженням, дорученням представництва чи будь-якою іншою юридичною категорією, трансформується в момент легітимізації (визнання) від правовідношення «виборець – обраний» до правовідношення «народ – орган державної влади» та призводить до формального (але не сутнісного) отождошення волі представницького органу з волею народу» [2, с. 7]. Саме цей підхід відповідає сучасним європейським стандартам та унеможливує впровадження імперативного мандату в Україні (а отже, обраний підхід істотним чином впливає на підстави юридичної відповідальності членів парламенту).

Другий розділ дисертаційного дослідження Н.Г. Григорук називається «Структура конституційно-правового статусу народного депутата України» та побудован із чотирьох підрозділів, «в яких досліджуються основні елементи конституційно-правового статусу народного депутата України:

- повноваження народного депутата України;
- форми роботи народного депутата України;
- гарантії діяльності народного депутата України;
- відповідальність народного депутата України» [2, с. 11].

Отже, в одному з підрозділів Розділу 2 йдеться безпосередньо про юридичну відповідальність членів українського парламенту. В цьому підрозділі представляють найбільший інтерес такі висновки та узагальнення автора:

- пропозиція «розглядати відповідальність народного депутата України у двох аспектах: об'єктивному, до якого слід віднести юридичну відповідальність як один із видів соціальної відповідальності; суб'єктивному, який полягає

в усвідомленому здійсненні обов'язків народного депутата України перед суспільством та державою за велінням совісті, у відповідальному ставленні народного депутата України до покладених на нього обов'язків, належному їх виконанні, адекватній поведінці, що відповідає статусу представника Українського народу і безпосередньо залежить від волі народного депутата України» [2, с. 10];

- пропозиція щодо «надання Конституційному Суду України як єдиному органу конституційної юрисдикції України, за умови створення у його складі другої палати, повноважень із застосування заходів конституційної відповідальності щодо народних депутатів України і, зокрема, з дачі дозволу на притягнення до кримінальної відповідальності» [2, с. 11].

Певним недоліком дисертаційного дослідження Н.Г. Григорук у частині аналізу відповідальності парламентарів є те, що вона зосередила увагу лише на юридичній відповідальності, майже не звертаючи її на відповідальність політичну. У такому випадку більш коректним було б вести мову не про «відповідальність», а про «юридичну відповідальність» як елемент конституційно-правового статусу народного депутата України.

Доволі ретельно питання юридичної відповідальності членів Парламенту України опрацьовані О.І. Радченком у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання», яку було успішно захищено в м. Київ у 2005 р.

О.І. Радченко відносить до структурних елементів конституційно-правового статусу народного депутата України:

- «повноваження (права й обов'язки) парламентарія;
- гарантії реалізації цих повноважень;
- відповідальність народного обранця» [3, с. 8].

Напрацювання О.І. Радченко стосовно відповідальності народного депутата України вміщено в Розділі 2 «Елементи статусу народного депутата України та їх правове регулювання» в підрозділі 2.3 «Види та межі відповідальності народного депутата України». Узагальнюючи зміст цього підрозділу в авторефераті, автор пише, що ним «досліджуються види юридичної відповідальності, яким підлягає народний депутат у межах чинного законодавства» [3, с. 8]. Таким чином, як і в попередньому дослідженні, автор припускає підміну понять, хоча в цьому випадку робить це свідомо, адже зазначає про це в тексті автореферату своєї дисертації.

Якщо аналізувати пропозиції О.І. Радченка щодо відповідальності за сутністю, то найбільший інтерес представляють такі: «Автор наголошує на фактичній відсутності дієвого механізму притягнення українських парламентаріїв до конститу-

ційної відповідальності; в залежності від об'єкта конституційна відповідальність поділяється на індивідуальну конституційну відповідальність окремого парламентарія й солідарну конституційну відповідальність усього депутатського корпусу» [3, с. 9].

Щодо останнього абзацу, то навряд чи можна погодитись із тим, що існує «солідарна конституційна відповідальність усього депутатського корпусу». Варто зауважити, що більш коректним було б вести мову про «конституційну відповідальність окремого парламентарія» та конституційну відповідальність парламенту.

На відміну від автора попереднього дослідження, О.І. Радченко підкреслює, що «відмінною рисою відповідальності парламентарія є те, що поряд із юридичною відповідальністю перед державою він несе ще й політичну відповідальність перед виборцями за результати своєї діяльності» [3, с. 6]. Звернення уваги не тільки на юридичну, але й на політичну відповідальність слід усіляко вітати.

Ще одне дисертаційне дослідження, в якому автор аналізує статус членів парламенту та приділяє увагу відповідальності як післястатусному елементу, належить авторству О.Д. Чепель. Свою дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Проблеми статусу та професіоналізації діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно-правове дослідження)» вона успішно захистила в м. Харків у 2009 р.

О.Д. Чепель прямо не відносить відповідальність парламентарія до числа післястатусних елементів. Такого висновку можна дійти, аналізуючи її працю. Так, вона зауважила, що «в юридичній конструкції конституційно-правового статусу парламентарія доцільно розмежувати такі компоненти, що передбачають передстатусні, статусні та післястатусні складові частини:

- 1) юридична природа депутатського мандата;
- 2) підстави виникнення і припинення дії депутатського мандата;
- 3) права й обов'язки парламентарія;
- 4) гарантії діяльності парламентарія;
- 5) відповідальність депутата як члена представницького і законодавчого органу державної влади» [4, с. 5].

Водночас О.Д. Чепель розмірковує: «Щодо правового статусу депутата, то під цим терміном розуміються його права й обов'язки, закріплені нормами права і забезпечені відповідними гарантіями» [4, с. 16].

Логіка розміщення елементів у наведеному вище переліку, де відповідальність депутата розміщена останньою, та сутнісне навантаження по-

няття «відповідальність», насамперед його тісний зв'язок з обов'язками, надають підстави вважати, що О.Д. Чепель відносить відповідальність до післястатусних складових частин правового статусу парламентарія.

Автор аналізує відповідальність парламентаріів у підрозділі 2.5. «Відповідальність депутата як члена представницького й законодавчого органу».

В авторефераті О.Д. Чепель описує зміст цього підрозділу таким чином: «У підрозділі 2.5. «Відповідальність депутата як члена представницького і законодавчого органу» наголошується на тому, що вихідною засадою у визначенні відповідальності депутата як члена парламенту є принцип невідповідальності за дії, вчинені парламентарієм під час виконання своїх повноважень. Цей принцип у тій чи іншій формі закріплений у конституціях та законодавстві багатьох демократичних держав» [4, с. 11]. Навряд чи доцільно починати підрозділ про відповідальність із того, що існує принцип невідповідальності.

Так само викликає певні зауваження те, що О.Д. Чепель веде мову про «парламентську відповідальність», не пояснюючи це поняття. Вона стверджує, що «парламентська відповідальність спрямована на здійснення контролю і корекцію депутатської поведінки за формалізованими підставами і набуває дисциплінарного характеру. Вона настає, по-перше, за порушення правил, що регулюють їхню роботу як членів парламенту; по-друге, в разі порушення правил, що регулюють порядок ведення засідань парламенту, полягає в застосуванні до суб'єктів конституційно-правового правопорушення (парламентаріів) конституційно-правових санкцій, передбачених законом» [4, с. 11].

Навряд чи коректно стверджувати, що за дисциплінарну відповідальність до її суб'єкта застосовуються конституційно-правові санкції, не надаючи ґрунтовних роз'яснень своєї позиції.

У статті проаналізовано монографічні дослідження, автори яких під час вивчення конституційно-правового статусу народних депутатів України звертали увагу на їхню юридичну відповідальність або як на елемент цього статусу (Н.Г. Григорук, О.І. Радченко), або як на післястатусний елемент (О.Д. Чепель). Критично оцінено найбільш цікаві висновки і пропозиції цих дослідників щодо юридичної відповідальності членів парламенту в цілому та їхньої конституційно-правової відповідальності зокрема. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають в аналізі напрацьованих тих авторів, які присвятили свої монографічні дослідження виключно конституційно-правовій відповідальності народних депутатів України.

Література

1. Крестовська Н.М. Конституційно-правовий статус дитини в Україні. Правовий вимір конституційної, адміністративної та фінансової юрисдикції в умовах європейської парадигми України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17 листопада 2016 р., м. Одеса. Одеса : МГУ, 2016. С. 31–34.
2. Григорук Н.Д. Конституційно-правовий статус народного депутата України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 22 с.
3. Радченко О.І. Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 20 с.
4. Чепель О.Д. Проблеми статусу та професіоналізації діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 20 с.

Анотація

Станік С. Р. Юридична відповідальність народних депутатів України як елемент їхнього конституційно-правового статусу. – Стаття.

У статті проаналізовано монографічні дослідження, автори яких під час вивчення конституційно-правового статусу народних депутатів України звертали увагу на їхню юридичну відповідальність або як на елемент цього статусу (Н.Г. Григорук, О.І. Радченко), або як на післястатусний елемент (О.Д. Чепель). Критично оцінено найбільш цікаві висновки і пропозиції цих дослідників щодо юридичної відповідальності членів парламенту в цілому та їхньої конституційно-правової відповідальності зокрема.

Ключові слова: юридична відповідальність парламентаріїв, конституційно-правова відповідальність парламентаріїв, конституційно-правовий статус парламентаріїв, парламентарії, народні депутати України, парламент, Верховна Рада України.

Аннотация

Станік С. Р. Юридическая ответственность народных депутатов Украины как элемент их конституционно-правового статуса. – Статья.

В статье проанализированы монографические исследования, авторы которых при изучении конституционно-правового статуса народных депутатов Украины обращали внимание на их юридическую ответственность либо как на элемент этого статуса (Н.Г. Григорук, А.И. Радченко), либо как на пост-статусный элемент (О.Д. Чепель). Критически оценены наиболее интересные выводы и предложения этих исследователей о юридической ответственности членов парламента в целом и их конституционно-правовой ответственности в частности.

Ключевые слова: юридическая ответственность парламентариев, конституционно-правовая ответственность парламентариев, конституционно-правовой статус парламентариев, парламентарии, народные депутаты Украины, парламент, Верховная Рада Украины.

Summary

Stanik S. R. Legal responsibility of people's deputies of Ukraine as an element of their constitutional status. – Article.

The article analyzes the monographic researches on the MP's legal responsibility, if the authors see it as an element of the MP's status (N.G. Grigoruk, O.I. Radchenko), or as a post-status element (O.D. Chepel). In the article the most interesting conclusions and proposals of these researchers regarding the legal responsibility of the MPs in general and their constitutional responsibility in particular are critically evaluated.

Key words: legal responsibility of parliamentarians, constitutional responsibility of parliamentarians, constitutional status of parliamentarians, parliamentarians, people's deputies of Ukraine, parliament, Verkhovna Rada of Ukraine.